

Косенко О.П.

ЗАЛЕЖНІСТЬ МІРИ КОМЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДІЕСЛІВ ВІД ЇХ ГРУПОВОЇ СЕМАНТИКИ

Лінгвісти давно займаються дослідженням взаємодії різних рівнів мовної структури, а саме лексики й граматики. Ще акад. В.В. Виноградов зазначав, що “вивчення граматичного устрою мови без урахування його лексичної сторони, без урахування взаємодії лексичних та граматичних значень неможливе” [4;16].

Питання про вплив лексичної семантики на функціонування морфологічних категорій розглядалося не один раз в лінгвістичній літературі (В.Н. Ярцева, С.Д. Кацнельсон, М.Д. Андреев).

Зокрема, ця залежність досліджена на матеріалі англійської мови на прикладах категорій дієслівного виду та часової віднесеності С.Я. Литваком [7], на матеріалі німецької мови на прикладі категорії коментабельності А.М. Малявіною [8]. На основі цих даних ми зробили припущення про залежність міри коментабельності дієслів від їх групової семантики в англійській мові.

Термін “коментабельність” був уведений проф. М.Д. Андреевим і визначається як здатність дієслова приєднувати підрядне речення зі сполучником “що”(англ. “that”) [1;82]. Наприклад:

The photographer told me that they would be ready at five-thirty... (Irwin Shaw)

An analysis... showed that the value of such transactions is likely to rise to £ 3 billion. (The Times)

Одні дієслова вживаються як коментабельні частіше, а інші – рідше. Отже, ми можемо говорити про те, що різні дієслова мають різний ступінь реалізації коментабельності, або різну міру коментабельності. Для досліджуваного матеріалу ми вживаємо поняття категоріальної міри, яке характеризує ступінь кількісної реалізації певного мовного явища в тексті [1;72]. Категоріальна міра коментабельності (КМК) може бути виражена у дрібних числах або процентах.

Для того, щоб перевірити припущення про залежність МК дієслів від їх групової семантики, ми провели дослідження на матеріалі субмов художньої прози (ми ділимо її на авторське мовлення (АМ) та діалогічне мовлення (ДМ)) та міжнародної хроніки. Ми розуміємо субмову як “сукупність мовних одиниць, відношень та мовленнєвих пропорцій між ними, що задані тематично однорідною галуззю соціального функціонування мови” [2;23], як підсистему, що, на думку Ю.М. Скребнева, складається з трьох різновидів мовних одиниць:

- 1) абсолютно специфічних одиниць, які властиві саме цій субмові;
- 2) відносно специфічних одиниць, які можуть належати одній чи кільком субмовам;
- 3) неспецифічних одиниць – загальних для всіх потенціальних субмов національної мови [9;33].

Ми взяли вибірки з творів британських та американських письменників II половини ХХ ст. (John Fowles, Irwin Shaw, Margaret Bingley та ін.) та з оригінальних газет періоду 1989-2003 рр. (The Daily Telegraph, The Times, USA Today та ін.). Вибірki були по 1000 дієслів з 10 джерел у кожній субмові. Кількість коментабельних дієслів (КД) для АМ склала 438, для ДМ – 1455, для міжнародної хроніки – 1457. З метою перевірки надійності отриманих результатів ми вираховували оцінки достовірності – абсолютне квадратичне відхилення (АКВ) та відносне квадратичне відхилення (ВКВ). Якщо ВКВ не перевищує 30% , це дозволяє проводити дослідження у вибраному напрямку, і результати вважаються достовірними [5;58]. Середня міра коментабельності дорівнює частці від ділення середньої арифметичної величини КД на кількість елементів у вибірці.

Для субмови художньої прози вона склала

$AM = 0,044 \pm 4,4$; $DM = 0,146 \pm 10,8$; для субмови міжнародної хроніки – $0,146 \pm 18$.

Як бачимо, величини КМК субмов АМ художньої прози ($0,044 \pm 4,4$) та міжнародної хроніки ($0,146 \pm 18$) не накладаються одна на одну, що дозволяє розглядати їх як одну із імовірно-диференціальних ознак, за якими протиставлені субмови. Міри коментабельності субмов ДМ художньої прози та міжнародної хроніки майже збігаються ($0,146 \pm 10,8$ та $0,146 \pm 18$) і набагато перевищують МК субмови АМ. Можливо, це пояснюється частим вживанням в обох субмовах дієслів комунікації, які потребують підрядного речення. Наприклад:

Tony Blair... said that Britain... has “a duty to see justice is done” to the ethnic Albanians in Kosovo. (The Daily Telegraph)

I told myself that these were not my clothes... (Len Deighton)

Очевидно, на міру коментабельності впливають різноманітні чинники. Як уже було зазначено, ми припускаємо, що міра коментабельності залежить від групової семантики дієслів.

Для перевірки нашого припущення ми визначили КМК дієслів різних семантичних класів, а саме дієслів мовлення та передачі інформації (to explain, to report), дієслів фізичного сприйняття (to see, to hear), дієслів волевиявлення (to demand, to insist), дієслів вказування (to show, to point), дієслів інтелектуальної діяльності (to discover, to think) та дієслів психічної діяльності (to like, to doubt). Семантичні класи були виділені з урахуванням класифікацій, запропонованих А.М. Малявіною [8], І.І. Кравченко [6], М.М. Богдан [3] у німецькій, французькій та українській мовах відповідно. Щодо віднесеності дієслова до того чи іншого семантичного класу, то вона в якійсь мірі умовна і спирається, зокрема, на інтуїцію дослідника.

Для проведення дослідження на матеріалі семантичних класів були зроблені вибірки по 100 дієслів з 10 джерел у кожній субмові.

Були отримані такі результати:

Міра коментабельності різних семантичних класів

Семантичний клас	Субмова	КМК
Дієслова мовлення та передачі інформації	АМ	0,12±1,2
	ДМ	0,24±2,2
	Міжнародна хроніка	0,37±4
Дієслова фізичного сприйняття	АМ	0,06±1,2
	ДМ	0,11±1,9
	Міжнародна хроніка	0,14±2,6
Дієслова інтелектуальної діяльності	АМ	0,34±2,4
	ДМ	0,41±3,7
	Міжнародна хроніка	0,55±4,5
Дієслова волевиявлення	АМ	0,11±3
	ДМ	0,1±0,35
	Міжнародна хроніка	0,2±4
Дієслова вказування	АМ	0,07±1,6
	ДМ	0,09±1,75
	Міжнародна хроніка	0,41±4,8
Дієслова психічної діяльності	АМ	0,06±1,2
	ДМ	0,03±1
	Міжнародна хроніка	0,31±2,3

Як бачимо, КМК семантичних класів у ряді випадків суттєво відрізняються від середньої субмовної. У дієслів мовлення та передачі інформації в субмові міжнародної хроніки вона майже в 2,5 рази більше. Це цілком природньо: в газетах висловлювання тієї чи іншої особи часто передається непрямою мовою - складнопідрядними реченнями, які вводяться сполучником "that". Наприклад:

...he added that some major countries are in recession or close to it. (IMF Survey)

Last week the CBI reported that the financial services sector was in trouble... (The Sunday Times)

У дієслів інтелектуальної діяльності і дієслів мовлення і передачі інформації КМК вище за середню субмовну в усіх трьох субмовах. Напевно, це пов'язано зі специфікою семантики дієслів цього класу, які потребують підрядного з'ясувального речення. Наприклад:

The people understand that Saddam Hussein is not a Hitler. (USA Today)

Everybody knows it's perfect for me. (Irwin Shaw)

У дієслів психічної діяльності КМК у субмові ДМ художньої прози набагато менша за середню субмовну. Це можна пояснити тим, що більшість з них потребує після себе прямого додатка, без якого вони є комунікативно-неповноцінними, тому у них валентність до прямого додатка превалює над валентністю до підрядного з'ясувального. Наприклад:

Neither Suzanne nor I believe that she'd hated her for very long.

I never doubted Emma. (Margaret Bingley)

З урахуванням вищевикладеного ми можемо зробити такі висновки:

- міра коментабельності різна в різних субмовах;
- міра коментабельності залежить від групової семантики дієслів.

На наступному етапі ми плануємо перевірити, який вплив на міру коментабельності має індивідуальна семантика дієслів.

Джерела та література

1. Андреев Н.Д. Структурно-вероятностная типология отношений между семантикой слова и его грамматическими категориями // Типология грамматических категорий. Мещаниновские чтения. – М.: Наука, 1975. – С.72-85.
2. Андреев Н.Д. Статистико – комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении. – Л.: Наука, 1967. – 403с.
3. Богдан М.М. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними // УМЛШ. – 1981. - №7. – С.41-48.
4. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): Учеб. пособие для вузов/ Отв.ред. Г.А. Золотова – М.: Высш. шк., 1986. – 640с.
5. Иванова Л.П. Методы лингвистических исследований: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов и ун-тов. – К.: Ин-т системн. исслед. образования, 1995. – 88с.
6. Кравченко И.И. Сложное предложение с дополнительной придаточной частью во французском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10664. – М., 1972. -26с.
7. Литвак С.Я. Взаимодействие лексики и грамматики (на материале английского языка) // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. - №3(14).- С.74-80.
8. Малявина А.М. Лексико – семантический анализ глагола коментабельности современного немецкого языка: Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987. -22с.

9. Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики. Учебное пособие для студентов и аспирантов филол. фак. – Горький, 1975. – 175с.

Статья посвящена исследованию зависимости меры комментабельности глаголов от их групповой семантики (на материале английского языка).

УДК: 811.111'367.335.2:81'37

Ключевые слова: категориальная мера, комментабельность, подъязык, групповая семантика.